IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

MOLIYAVIY INKLYUZIYANI KENGAYTIRISH KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA

Sodiqova Gulobar Narzulla qizi
O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

nazarovagulobar@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy inklyuziyaning kambag‘allikni qisqartirishdagi iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda O‘zbekistonda bank xizmatlari, masofaviy bank tizimlari, bank kartalari, raqamli to‘lovlar va rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayib borayotgani tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy inklyuziya orqali aholining jamg‘arma shakllantirish, kredit olish, tadbirkorlikni boshlash va daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari o‘rganiladi. Real statistik ma’lumotlar asosida moliyaviy xizmatlar qamrovi kengayishi kambag‘allik darajasining pasayishi bilan uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. moliyaviy inklyuziya, kambag‘allik, raqamli to‘lovlar, bank xizmatlari, mikroqarz, moliyaviy savodxonlik, mobil banking, ijtimoiy himoya, aholi daromadlari.

Abstract. This article examines the economic and social role of financial inclusion in reducing poverty. The study analyzes the expansion of access to banking services, remote banking systems, bank cards, digital payments and formal financial services in Uzbekistan. The paper also explores how financial inclusion improves opportunities for households to save, borrow, start small businesses and diversify income sources. Based on recent statistical data, the article substantiates the relationship between broader access to financial services and poverty reduction.

Keywords. financial inclusion, poverty, digital payments, banking services, microcredit, financial literacy, mobile banking, social protection, household income.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida kambag‘allikni qisqartirish faqat ijtimoiy yordam berish bilan cheklanib qolmaydi. Aholining barqaror daromad manbalariga ega bo‘lishi, rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanishi, jamg‘arma shakllantirishi, zarur vaqtda arzon moliyaviy resurslardan foydalana olishi muhim hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan moliyaviy inklyuziya kambag‘allikni kamaytirishning muhim iqtisodiy vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Moliyaviy inklyuziya deganda aholining barcha qatlamlari, ayniqsa kam ta’minlangan oilalar, ayollar, yoshlar, qishloq hududlarida yashovchilar va kichik tadbirkorlarning bank, to‘lov, kredit, sug‘urta, jamg‘arma va raqamli moliyaviy xizmatlardan qulay, xavfsiz hamda maqbul narxlarda foydalanish imkoniyati tushuniladi. Moliyaviy xizmatlardan chetda qolgan aholi qatlamlari ko‘pincha norasmiy qarz, yuqori xarajatli to‘lovlar va daromadni saqlashdagi qiyinchiliklarga duch keladi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirish, bank infratuzilmasini kengaytirish, to‘lov tizimlarini rivojlantirish va aholi tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Markaziy bank statistik ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga masofaviy bank tizimlaridan foydalanuvchilar

soni 52,9 mln nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yil 1-iyul holatiga muomaladagi bank kartalari soni 62,3 mln donaga yetgan. Bu ko‘rsatkichlar moliyaviy xizmatlarning aholiga yaqinlashib borayotganini ko‘rsatadi.

Maqolaning maqsadi moliyaviy inklyuziyaning kambag‘allikni qisqartirishdagi o‘rnini tahlil qilish, O‘zbekiston tajribasini so‘nggi statistik ko‘rsatkichlar asosida baholash hamda ushbu yo‘nalishni yanada rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy inklyuziya va kambag‘allikni qisqartirish o‘rtasidagi bog‘liqlik xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan. Tadqiqotchilar moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayganda uy xo‘jaliklarining daromadni boshqarish, risklarni yumshatish va kichik biznesni moliyalashtirish salohiyati oshishini ta’kidlaydilar. Ayniqsa, raqamli moliyaviy xizmatlar geografik masofa, vaqt va xarajat bilan bog‘liq to‘siqlarni kamaytiradi.

Mushtaq va Bruneau tadqiqotida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari moliyaviy inklyuziyani kuchaytirishi va bu orqali kambag‘allik hamda tengsizlikni kamaytirishga xizmat qilishi ko‘rsatilgan (Mushtaq, Bruneau, 2019). Tay, Tai va Tan tomonidan olib borilgan tizimli adabiyotlar sharhi raqamli moliyaviy inklyuziya rivojlanayotgan mamlakatlarda barqaror rivojlanish va kambag‘allikni kamaytirish uchun muhim yo‘l ekanini ko‘rsatadi (Tay, Tai, Tan, 2022).

Qin tomonidan 156 mamlakat ma’lumotlari asosida o‘tkazilgan empirik tadqiqotda moliyaviy inklyuziya rivojlanayotgan davlatlarda ekstremal kambag‘allikni kamaytirish bilan salbiy bog‘liqlikka ega ekani aniqlangan (Qin, 2022). Tsouli moliyaviy inklyuziya yuqori, o‘rta va past daromadli mamlakatlarda kambag‘allik va daromadlar tengsizligiga ta’sir qilishini tahlil qilib, moliyaviy xizmatlardan foydalanish ijtimoiy farovonlikni oshirishda muhim omil ekanini asoslaydi (Tsouli, 2022).

Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda moliyaviy inklyuziya avtomatik tarzda kambag‘allikni kamaytirmasligi, balki moliyaviy savodxonlik, iste’molchi huquqlarini himoya qilish va mas’uliyatli kreditlash mexanizmlari bilan birga olib borilgandagina ijobiy natija berishi ta’kidlanadi. Santos va Kvangraven elektron to‘lov tizimlari kambag‘al qatlamlar uchun qulaylik yaratishi bilan birga, tartibga solinmagan kreditlash yuqori qarz yukini keltirib chiqarishi mumkinligini qayd etadi (Santos, Kvangraven, 2017).

O‘zbekiston sharoitida moliyaviy inklyuziya bo‘yicha tadqiqotlar aholi bank xizmatlaridan foydalanishi, naqd pulsiz to‘lovlar, mobil banking, bank kartalari, mikroqarzlar va moliyaviy savodxonlik masalalariga qaratilgan. Markaziy bank va xalqaro tashkilotlar tomonidan e’lon qilingan hisobotlar mamlakatda moliyaviy xizmatlar infratuzilmasi tez sur’atlarda kengayayotganini, biroq ayrim hududlarda raqamli savodxonlik va xizmatlardan real foydalanish darajasi hali ham dolzarb masala bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi.

ASOSIY VA TAHLILIY QISM

Moliyaviy inklyuziya kambag‘allikni qisqartirishga bir necha mexanizm orqali ta’sir qiladi. Birinchidan, aholining rasmiy hisobvaraqqa ega bo‘lishi daromadlarni xavfsiz saqlash, to‘lovlarni tez va arzon amalga oshirish, davlat ijtimoiy to‘lovlarini shaffof qabul qilish imkonini beradi. Ikkinchidan, bank va mikro moliya xizmatlari kichik biznesni boshlash yoki kengaytirish uchun zarur mablag‘ manbasini yaratadi. Uchinchidan, raqamli to‘lovlar bozorda ishtirok etish xarajatlarini kamaytirib, qishloq hududlaridagi aholining iqtisodiy faolligini oshiradi.

O‘zbekiston tajribasida moliyaviy inklyuziyaning muhim yo‘nalishlaridan biri masofaviy bank xizmatlaridir. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga masofaviy

bank tizimlaridan foydalanuvchilar umumiy soni 52 917 166 nafarni tashkil etgan, shundan 51 455 447 nafari jismoniy shaxslardir. Bu ko‘rsatkich aholining bank xizmatlaridan masofadan turib foydalanish salohiyati ancha kengayganini bildiradi.

Bank kartalari va to‘lov infratuzilmasi ham moliyaviy inklyuziyaning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. 2025-yil 1-iyul holatiga muomalaga chiqarilgan bank kartalari soni 62 336 814 donaga, POS-terminallar soni 424 996 taga, bankomat va o‘ziga-o‘zi xizmat ko‘rsatish kiosklari soni 36 785 taga yetgan. Yanvar-iyun oylarida POS-terminallar orqali amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi 212 204 874 mln so‘mni tashkil qilgan. Ushbu raqamlar naqd pulsiz to‘lovlarning kundalik iqtisodiy hayotga chuqur kirib borayotganini ko‘rsatadi.

Moliyaviy inklyuziyaning kambag‘allikni kamaytirishdagi roli kambag‘allik darajasidagi ijobiy o‘zgarishlar bilan ham izohlanadi. Milliy statistika ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi 2021-yildagi 17,0 foizdan 2023-yilda 11,0 foizga, 2024-yilda 8,9 foizga va 2025-yilda 5,8 foizga pasaygan. Bu jarayonga bandlikni oshirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, tadbirkorlik kreditlari, o‘zini o‘zi band qilish va moliyaviy xizmatlar qamrovining kengayishi birgalikda ta’sir ko‘rsatgan.

1-jadval

O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziya va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	2024-yil	2025-yil	Mazmuni
Rasmiy moliyaviy muassasada hisobga ega kattalar ulushi	55 %	59 %	Aholining bank va boshqa moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini tavsiflaydi.
Masofaviy bank tizimlari foydalanuvchilari	45,0 mln	52,9 mln	Raqamli moliyaviy xizmatlar va mobil banking qamrovining kengayishini ko‘rsatadi.
Muomaladagi bank kartalari soni	62,0 mln	62,3 mln	Naqd pulsiz hisob-kitoblar infratuzilmasining rivojlanishini aks ettiradi.
POS-terminallar orqali operatsiyalar hajmi	326,7 trln so‘m	212,2 trln so‘m (I yarim yillik)	Savdo va xizmat ko‘rsatish sohasida raqamli to‘lovlar faolligini ifodalaydi.
Kambag‘allik darajasi	8,9 %	5,8 %	Aholi farovonligi oshishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlari samaradorligini ko‘rsatadi.
Mikroqarz va mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanuvchilar ulushi	21 %	24 %	Kam daromadli aholi qatlamlarining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini tavsiflaydi.
Moliyaviy savodxonlik dasturlarida ishtirok etgan fuqarolar soni	1,8 mln	2,3 mln	Aholining moliyaviy bilim va ko‘nikmalarini oshirish darajasini ko‘rsatadi.
Moliyaviy inklyuziyaning asosiy ta’sir yo‘nalishi	Raqamli to‘lovlar va bank xizmatlari	Bank, mobil va onlayn xizmatlardan faol	Daromadlarni boshqarish, jamg‘arma shakllantirish va kredit resurslaridan

	qamrovini kengaytirish	foydalanish	foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

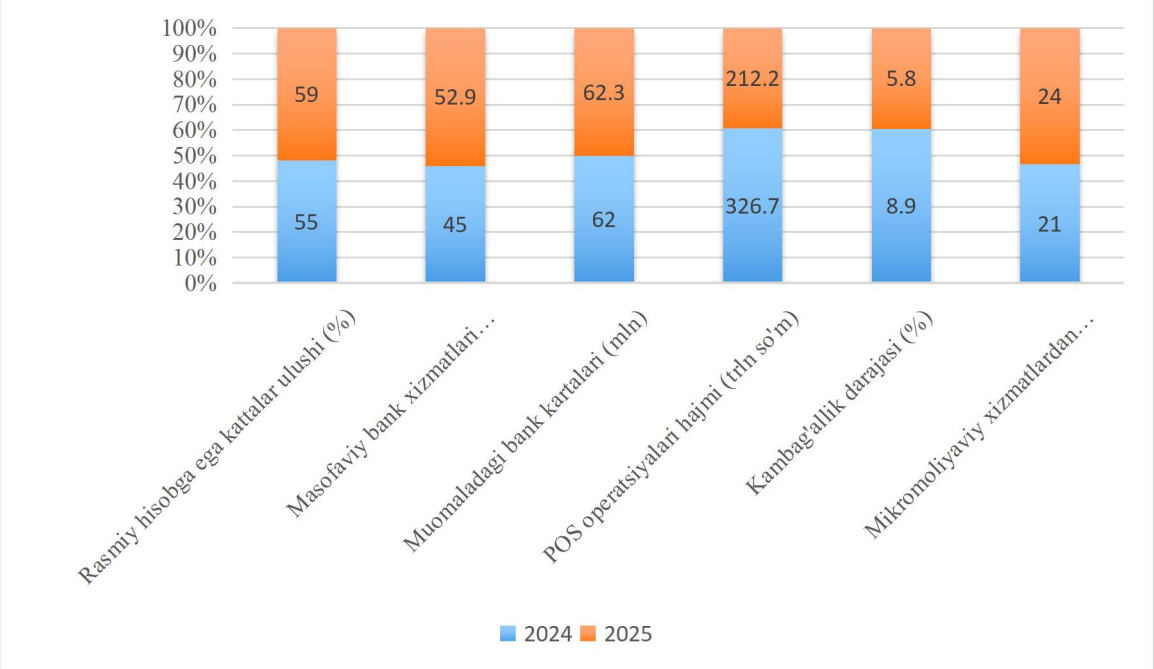
Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Milliy statistika qo‘mitasi, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.*

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengaygani sari kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha natijalar ham yaxshilanmoqda. Ayniqsa, masofaviy bank xizmatlari va bank kartalarining keng tarqalishi aholining moliyaviy tizimga qo‘shilishida muhim o‘rin tutmoqda. Biroq 59 foizlik rasmiy hisob egaligi ko‘rsatkichi moliyaviy inklyuziyani yanada chuqurlashtirish imkoniyatlari hali mavjudligini bildiradi.

Moliyaviy inklyuziya samaradorligini oshirish uchun davlat, banklar, mikromoliya tashkilotlari, fintech kompaniyalar va ta’lim muassasalari o‘zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, arzon va sodda moliyaviy mahsulotlarni yaratish, iste’molchi huquqlarini himoya qilish va qishloq joylarda raqamli infratuzilmani rivojlantirish eng muhim vazifalardan hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy inklyuziya faqat hisob ochish yoki karta berish bilan cheklanmaydi. Muhimi, aholi ushbu xizmatlardan muntazam, ongli va iqtisodiy foyda keltiradigan tarzda foydalana olishi kerak. Shuning uchun O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziyaning keyingi bosqichi xizmatlardan real foydalanish sifati, moliyaviy salomatlik va mas’uliyatli qarz olish madaniyatini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lishi lozim.

Bundan tashqari, moliyaviy inklyuziyani yanada rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va moliyaviy ta’limning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Aholining, ayniqsa, qishloq hududlarida yashovchi fuqarolar, yoshlar va ayollarning zamonaviy moliyaviy xizmatlardan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish ularning iqtisodiy faolligini kuchaytiradi. Bu esa o‘z navbatida yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga va aholi daromadlarining ortishiga xizmat qilib, kambag‘allikni qisqartirish jarayonining barqarorligini ta’minlaydi.

1-rasm. O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi va uning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri (2024–2025 yy.)

Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda Jahon bankining 2024–2025 yillardagi statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.*

Diagramma ma’lumotlari O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziya darajasining izchil o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, rasmiy moliyaviy muassasalarda hisob raqamiga ega bo‘lgan aholi ulushi 55 foizdan 59 foizga oshgan, masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari soni esa 45 milliondan 52,9 million nafarga yetgan. Shuningdek, muomaladagi bank kartalari sonining ortishi va raqamli to‘lovlar infratuzilmasining kengayishi aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilagan.

Natijada kambag‘allik darajasi 2024-yildagi 8,9 foizdan 2025-yilda 5,8 foizgacha kamaygan. Bu holat moliyaviy inklyuziyaning kengayishi aholi daromadlarini boshqarish, jamg‘arma shakllantirish, kredit resurslaridan foydalanish hamda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini oshirish orqali kambag‘allikni qisqartirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatayotganini tasdiqlaydi.

Takliflar

Moliyaviy inklyuziyani kambag‘allikni qisqartirish vositasi sifatida yanada kuchaytirish uchun, birinchidan, kam ta’minlangan oilalar, ayollar va yoshlar uchun moslashtirilgan arzon moliyaviy mahsulotlar ishlab chiqilishi zarur. Bunda garovsiz kichik kreditlar, jamg‘arma hisoblari, mikro sug‘urta va to‘lov xizmatlari oddiy, tushunarli va shaffof shartlarda taqdim etilishi lozim.

Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlik bo‘yicha amaliy o‘quv dasturlarini kengaytirish maqsadga muvofiq. Bunday dasturlarda kredit shartnomalarini o‘qish, foiz stavkasini hisoblash, shaxsiy byudjet yuritish, firibgarlikdan himoyalanish va jamg‘arma shakllantirish kabi amaliy ko‘nikmalar o‘rgatilishi kerak.

Uchinchidan, raqamli moliyaviy xizmatlar infratuzilmasini qishloq joylarda yanada rivojlantirish talab etiladi. Internet sifati, mobil ilovalar qulayligi, bankomatlar, POS-terminallar va agentlik bank xizmatlari kengaytirilsa, moliyaviy inklyuziyaning hududiy tengligi ta’minlanadi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy yordam tizimi va moliyaviy xizmatlar o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarur. Ijtimoiy reyestr, bank hisobvaraqlari va raqamli to‘lovlar o‘zaro uyg‘unlashsa, aholiga ko‘rsatilayotgan yordam manzilli, tezkor va shaffof bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy inklyuziya kambag‘allikni qisqartirishning muhim va samarali vositalaridan biridir. U aholiga daromadlarni xavfsiz boshqarish, jamg‘arma shakllantirish, kredit va to‘lov xizmatlaridan foydalanish, kichik tadbirkorlikni rivojlantirish hamda iqtisodiy faollikni oshirish imkonini beradi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda masofaviy bank xizmatlari, bank kartalari va raqamli to‘lovlar infratuzilmasi jadal kengaydi. 2025-yil boshida masofaviy bank tizimlari foydalanuvchilari 52,9 mln nafarga, 2025-yil 1-iyulda bank kartalari soni 62,3 mln donaga yetgani moliyaviy xizmatlarning ommalashayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, kambag‘allik darajasining 2021-yildagi 17,0 foizdan 2025-yilda 5,8 foizgacha pasayishi iqtisodiy islohotlar, bandlik, ijtimoiy himoya va moliyaviy inklyuziya o‘rtasidagi bog‘liqlikni namoyon etadi.

Kelgusida moliyaviy inklyuziyani yanada chuqurlashtirish uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish, mas’uliyatli kreditlashni kuchaytirish, raqamli infratuzilmani hududlar kesimida rivojlantirish va aholining zaif qatlamlari uchun moslashtirilgan moliyaviy mahsulotlarni joriy etish lozim. Ushbu chora-tadbirlar moliyaviy inklyuziyani nafaqat bank xizmatlariga kirish imkoniyati, balki aholi farovonligini oshiruvchi real iqtisodiy mexanizmga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Number of customers applied remote banking systems as of January 1, 2025. – Toshkent, 2025. https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2135498/
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Information about issued banking cards, POS-terminals, ATM's and Self-Service Kiosks as of 1 January 2025. – Toshkent, 2025. https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2135462/
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Information about issued banking cards, POS-terminals, ATM's and Self-Service Kiosks as of 1 July 2025. – Toshkent, 2025. https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2650212/
4. Asian Development Bank, Central Bank of Uzbekistan. Assessment of the State of Financial Inclusion in Uzbekistan. – 2025.
5. Milliy statistika qo‘mitasi. Poverty rate – SIAT statistik ma’lumotlar bazasi. – 2025.
6. World Bank. The Global Findex Database 2025. – Washington, DC: World Bank, 2025.
7. Mushtaq R., Bruneau C. Microfinance, financial inclusion and ICT: Implications for poverty and inequality // Technology in Society. – 2019.
8. Tay L.-Y., Tai H., Tan G. Digital financial inclusion: A gateway to sustainable development // Heliyon. – 2022.
9. Qin J. Financial inclusion and poverty alleviation: an empirical examination // Economic Change and Restructuring. – 2022.
10. Tsouli D. Financial Inclusion, Poverty, and Income Inequality: Evidence from High, Middle, and Low-income Countries // Scientific Annals of Economics and Business. – 2022.
11. Santos P.D., Kvangraven I. Better than Cash, but Beware the Costs: Electronic Payments Systems and Financial Inclusion in Developing Economies // Development and Change. – 2017.